

Jubilerende monumentenbeschermers

Dit jaar vieren verschillende Utrechtse monumentenbeschermers hun jubilea: Oud-Utrecht bestaat 80 jaar en het Utrechts Monumentenfonds 60 jaar. Bovendien voerde de gemeente Utrecht 75 jaar geleden de Monumentenverordening in. Die verordening kwam vooral tot stand dankzij inspanningen van de vereniging Oud-Utrecht.

BETTINA VAN SANTEN

Janskerkhof 12 waarvan begin jaren twintig een rijk versierde binnenmuur gesloopt was. Tekening A.E. Grolman, 1896. Collectie beeldmateriaal HUA

Het was het toenmalige bestuur van Oud-Utrecht dat zich kort na de oprichting van de eigen vereniging bekommerde om het in het leven roepen van een 'wettelijke bescherming van zoowel de monumenten van geschiedenis en kunst als over het stadsschoon' (notulen 6 november 1924). De aanleiding was de in zijn ogen schandalige verminking van de gevel van Janskerkhof 11 bij de verbouwing tot magazijn en het doorbreken van een rijk versierde muur in het interieur van het hoekhuis Janskerkhof - Drift. Ook toen konden interieurdoorbraken de gemoederen al verhitten, wat een troost kan zijn voor Monumentenzorg nu, dat nogal eens verweten wordt dat ze zich niet met het interieur moet bemoeien!

Slopen naar eigen wens

Midden jaren twintig bestond er binnen de gemeente Utrecht geen bestuurlijke regeling voor de bescherming of instandhouding van het 'stadsschoon'. Uitzonderlijk was dat overigens niet, want het besef dat cultuurhistorisch erfgoed bescherming behoefde, ging in heel het land pas enigszins leven in het derde kwart van de 19e eeuw. De eerste officiële lijsten van te beschermen gebouwen en objecten (waaronder ook schilderijen, orgels en dergelijke) op landelijk niveau werden pas rond 1900 samengesteld.

Op 12 november 1924 schreef het bestuur van Oud-Utrecht een verzoek aan B&W om een gemeentelijke monumentenverordening op te stellen. Dat viel in goede aarde. Al in 1925 werd door de rechtskundige commissie van de

gemeente aan de gemeenteraad voorgesteld om in de Bouwverordening naast een welstandsbeoordeling ook een monumentenbeoordeling op te nemen. Die welstandsbeoordeling was ook nieuw, maar waarborgde niet 'dat gebouwen welke het stadsschoon verrijken of welke vanuit historisch oogpunt voor de stad van belang zijn, in stand blijven'. De eigenaar kon nog steeds naar eigen wens een gebouw slopen of het historisch karakter ongedaan maken. Eigenlijk zou deze zorg vanuit het Rijk moeten komen.

Die was weliswaar al een paar jaren bezig met het opstellen van een Monumentenwet, maar erg opschieten deed dat niet. Ook om die reden vonden Oud-Utrecht en de gemeentelijke commissie dat de gemeente zijn verantwoordelijkheid moest nemen. De schrijnende gevallen van aantasting van monumenten maakten de noodzaak daarvan duidelijk.

De ontwerp-verordening van 1925 week niet veel af van de huidige verordening. De essentie was en bleef hetzelfde: het was en is verboden zonder een vergunning van B&W een gebouw of kunstwerk, dat uit het oogpunt van geschiedenis of kunst van belang is, geheel of gedeeltelijk te slopen of te veranderen. De gebouwen en objecten waarvoor dit gold, werden op een lijst geplaatst. B&W stelde die lijst vast na advies gevraagd te hebben aan een speciale Monumentencommissie. De plaatselijke verenigingen die zich hadden bekwaamd op het gebied van geschiedenis en kunst mochten de leden voor deze adviescommissie leveren. Ook Oud-Utrecht leverde een lid aan de Monumentencommissie.

De lijst werd ter inzage gelegd bij de gemeentelijke secretarie en het desbetreffende gebouw kreeg een merkteken, zodat ook andere belanghebbenden dan de eigenaar wisten dat het gebouw op de lijst stond. Als de eigenaar zijn pand wilde verbouwen, dan moest hij daarvoor een vergunning aanvragen 'onder overlegging van de noodige tekeningen'.

De toelichting op de concept-Monumentenverordening bekleemtoonde dat het natuurlijk niet de bedoeling was, elke verandering van een beschermd monument onmogelijk te maken. Door een vergunningsprocedure kon B&W elke aanvraag apart beoordelen en besluiten of er op grond van (kunst)historische overwegingen bezwaren bestonden of voorwaarden aan een verbouwing gesteld moesten worden.

Historische waarde waarborgen

Zo helder als het allemaal leek in het voorstel, bleek het toch niet. Het duurde nog tot 1928 voordat de verordening realiteit werd. Allereerst moest er nog een en ander aangescherpt worden. In 1926 werd nadrukkelijk toegevoegd dat B&W een vergunning enkel en alleen kon weigeren uit oogpunt van het geschiedkundig en historisch belang. Maar ook dat amendement was nog niet voldoende om de verordening in 1926 aan te nemen.

Bij de behandeling van de ontwerp-verordening in de gemeenteraad een jaar later bleken er nog steeds bezwaren te bestaan. De raadsleden Van Lier en Swane wilden een schadevergoeding opnemen in de verordening. Hun redenering luidde: stel dat het plaatsen van een gebouw op de monumentenlijst schade berokkent, dan kan die door drie deskundigen vastgesteld worden en heeft de eigenaar recht op een vergoeding.

*De voorgevel van Janskerkhof 11 tijdens de verbouwing (1922) en als Maison IPA in 1944
Foto's: Collectie beeldmateriaal HUA*

Het argument dat men schade lijdt als eigenaar van een monument, wordt ook vandaag de dag nog wel eens gehanteerd door bezwaar makende eigenaren. Maar net als in 1927 luidt het antwoord nog steeds: het is nauwelijks vast te stellen dat men schade op loopt, laat staan dat de hoogte van die schade berekend kan worden. De verordening heeft niet ten doel 'elke verbouwing te beletten, als wel waarborgen te scheppen, dat bij verbouwing de historische waarde of de kunstwaarde daarvan zoo min mogelijk wordt geschaad'.

Er bestond wel een voorziening 'uitgaven ten behoeve van het historisch aanzien des stad en ter bevordering van het artistiek bouwen'. Wie extra kosten moest maken om het historisch of artistiek karakter van een gebouw te bewaren, kon daarvoor een tegemoetkoming krijgen. Deze voorziening is later omgezet in een officiële subsidie waar een eigenaar van een monument recht op heeft als hij elementaire zaken van het monument herstelt.

De Monumentenverordening werd een feit op 12 december 1928. De Monumentencommissie werd ingesteld op 9 oktober 1928 en Oud-Utrecht had daarin een vertegenwoordiger. Ter gelegenheid van dit jubileum geeft de afdeling Monumenten van de gemeente dit najaar een boek uit met een overzicht van gebouwen en objecten die de laat-

ste vijf jaar met gemeentelijke subsidie zijn opgeknapt. Het is een zeer diverse reeks van gebouwen en objecten, variërend van boerderijen tot enkele schoorstenen in Leidsche Rijn.

Utrechts Monumentenfonds

Niet alleen de gemeente en het rijk bekommerden zich om de bescherming, ook particuliere organisaties als de Vereniging Oud-Utrecht bleven dat doen. Samen met de gemeente was de vereniging in 1943 mede-oprichter van het Utrechts Monumentenfonds (UMF). Om het voornaamste doel te bereiken - behoud van de schoonheid van de monumentale oude stad -, gaf het UMF financiële steun aan particuliere restauraties en verzorgde het fonds tentoonstellingen en publicaties. Toen er in de jaren zestig in Utrecht grootscheepse plannen bestonden om monumenten te slopen, begon het UMF zelf panden te kopen, te restaureren en vervolgens meestal te verhuren. Inmiddels bezit het fonds ongeveer 100 gerestaureerde panden van monumentale waarde.

Bettina van Santen is werkzaam bij de sector Monumenten van de gemeente Utrecht en redactielid van Oud-Utrecht.

Bronnen

Archeologische en Bouwhistorische kroniek 1926-1972
Utrechts Documentatie Systeem